

פרשת חיי שרה

הרב זאב ויטמן

ארץ ישראל

ארצי – במיתתכם" (בראשית רבה פרשת ויחי). האמנם הדבר החשוב ביותר הוא לרכוש קרקע לקבורה בארץ?

ייתכן והתשובה לכך נעוצה בדברים שנאמרו לאברהם אבינו בברית בין הבתרים:

"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֹבְדוֹם יַעֲבֹדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה... וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבָּר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה. וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֹן הָאָמְרִי עַד הֵנָּה"

(בראשית ט"ו, "ג-ט"ז)

הקדוש ברוך הוא מבהיר לאברהם שירות הארץ תתגשם רק בעוד ארבע מאות שנה ועד אז הוא וזרעו אמורים להיות גרים ותושבים. לאור זאת, אברהם לא קונה קרקע לנטות את אהלו, לרעות את צאנו או לחפור בארות, משום שבשלב זה הוא אמור לחיות עדיין כגר ותושב בארץ. במילים אחרות, רכישת קרקע מסמלת ומבטאת ישיבת קבע, ירושה וחיבור מוחלט עם הארץ, ואברהם עדיין לא יכול ואיננו רשאי לרשת את הארץ ולהתנחל בה. ישיבתו בארץ, בשלב זה, אמורה להיות עדיין ישיבת ארעי של גר ותושב שאין לו קרקע בבעלותו, ולכן הוא איננו רוכש קרקע על מנת לחיות עליה בארץ ישראל.

רק שרה, בעת מיתתה, יכולה להיאחז בפעם הראשונה בצורה קבועה בארץ. אברהם עדיין הינו במעמד של גר ותושב, אך שרה, שצריכה להיקבר קבורת עולמים, יכולה לעשות זאת באחוזת קבר הקנויה לה, שהרי מובטחת היא שזרעה עתיד לרשת את הארץ. רק עם מותו עתיד אברהם להצטרף לאותו משכן קבוע ונצחי.

ייתכן, שזוהי המשמעות העמוקה של הבטחת הקב"ה בברית בין הבתרים "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה". אין הכוונה להרגעה מדומה של אברהם שהצרות לא יבואו עליו אלא רק על זרעו, אלא במשמעות שגם אתה תזכה לירושת הארץ בעת מותך וקבורתך כשתבוא אל אבותיך בשלום.

קניית חלקת השדה ע"י יעקב

אם כנים דברינו, ועד מועד ירושת הארץ לא הגיעה העת לקנין קרקע בארץ ישראל (מלבד קנין קרקע לקבורה), יש לשאול על מעשהו של יעקב: מה ראה יעקב אבינו לקנות...? את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי

משא ומתן וארץ ישראל

אף על פי שרוב פרשת חיי שרה עוסקת בשיחותיו של עבד אברהם שנשלח למצוא אשה ליצחק, אנו נתמקד בעיונו בשתי שיחות של אברהם אבינו, בהן הוא מנהל משא ומתן הנוגע לארץ ישראל.

המשא ומתן הראשון מתנהל בין אברהם לבין בני חת ועפרון, במגמה לרכוש את מערת המכפלה שבשדה עפרון לאחוזת קבר לאשתו, שרה. את המשא ומתן השני אברהם מנהל עם עבדו על גבולות שליחותו למציאת אשה ליצחק ולהבאתה לארץ כנען, כאשר מגמת המשא והמתן הזה היא למנוע את יציאת יצחק מארץ כנען.

המשותף לשני המשאים ומתנים הללו הוא, כאמור, הדגשת ערכה וחשיבותה של ארץ ישראל בעיני אברהם. התאמצותו של אברהם לרכוש קרקע בארץ כנען לקבורת שרה – מחד, ואיסור מוחלט על יציאת בנו מהארץ – מאידך. מעניין לציין כי המשפט האחרון שהתורה מצטטת מפיו של אברהם הוא "רק את בני אל תשב שמה". משפט זה חותם את השיחה השניה שנתקיימה כ-35 שנה לפני פטירתו של אברהם, השיחה האחרונה של אברהם עליה מספרת לנו התורה.

קניית מערת המכפלה

במשא ומתן הראשון אברהם מתעקש על קניית קרקע לקבורת שרה. הוא לא מסתפק ברשות לקבור את שרה במבחר קברי בני חת, אלא חשוב לו מאוד לרכוש את הקרקע בכסף מלא ולקבור את שרה בקבר השייך לו באופן מוחלט.

כמובן, השאלה המתבקשת היא מדוע חשוב לאברהם לרכוש קרקע דווקא לצורך קבורת שרה אשתו? מדוע הוא איננו רוכש קרקע על מנת לנטות בה את אהלו, לרעות את מקנהו, לבנות עליה מזבחות או לחפור בה בארות? האמנם חשוב יותר לקנות חלקת קרקע על מנת להיקבר באדמתה של ארץ ישראל מאשר לקנות חלקת קרקע על מנת לחיות בה? האם צודקים האנשים החיים בחוץ לארץ שכל דאגתם היא להיקבר בארץ ישראל?

רבי ביטא את התמיהה על המתנהגים בדרך זו, בדברים שאמר כאשר ראה ארון של מת שבא מחוצה לארץ להיקבר בארץ ישראל: "מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוץ לארץ ובא להקבר בארץ ישראל?" ואף הוסיף ודרש כנגדו פסוק: "ונחלתי שמתם לתועבה - בחייכם, ותבאו ותטמאו את

הוא שולח את בנו האהוב יוסף - שליחות שהובילה למכירתו של יוסף ובסופו של דבר לירידתו של יעקב מצרימה.

לאור כל זאת נראה לומר, שהסיבה בגינה יעקב מקפיד לצוות את בניו לקבור אותו במערת המכפלה, דבר עליו הוא חוזר כמה וכמה פעמים, נובעת מכך שיעקב הבין היטב את המאורעות ומשמעותן. על מנת לתקן את ההיאחזות והירושה המוקדמת שגרמה לערעור הישיבה בארץ, יעקב מבקש להיקבר במערת המכפלה שנקנתה לאחוזת קבר – המקום היחיד שמהווה קנין וירושה לגיטימיים עד בוא עת הפקידה.

האם נלך בדרכו של אברהם או בדרכו של יעקב?

בין אם מסתברים דברינו עד עתה ובין אם לאו, הרי שבדאי לאחר שחלפו ארבע מאות שנות הגרות והגלות, אנו אמורים לאחוז דווקא במעשי יעקב ולא במעשי אברהם. כיום, מצווים אנו להיאחז ולרשת את הארץ. משום כך, אנו מחוייבים לרכוש קרקע בשביל לחיות עליה, לבנות בה, להפריח אותה ולחיות בה חיים של עבודת הקדוש ברוך הוא, ולא להסתפק ברכישת קרקע על מנת להיקבר בה.

למרות זאת, מבחינה מסוימת יש להמשיך בתחום זה את מורשתו של אברהם, מעין "מעשה אבות סימן לבנים". במידת מה, גם לאחר ירושת הארץ ולאחר שאנו מצווים לרכוש קרקעות בארץ על מנת להתנחל ולחיות בהן, עדיין על עם ישראל לחוש בשבתו בארץ בחינה מסוימת של "גר ותושב".

התורה בפרשת "בהר" מנמקת את מצוות השמיטה והיובל בכך שאנו צריכים להרגיש ולדעת "כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אִתָּם עִמָּדִי" (ויקרא כ"ה, כ"ג). אין אנו גרים ותושבים בארץ החתי, הכנעני, האמורי והיבوسی - אנו בעלי נחלה, כובשי הארץ ויורשיה. אולם, אנו עדיין מצווים לחשוב ולהרגיש שאנו גרים ותושבים בנחלת ה' ואין אנו אדוני הארץ. ארץ ישראל לא שייכת לעם ישראל, אלא ארץ ישראל שייכת לקדוש ברוך הוא שנתן לנו בחסדו את הרשות ואת הזכות לגור בנחלתו כגרים ותושבים. במידה מסוימת רק "במתים חופשי" (תהלים פ"ח, ו') - אנו יורשי הארץ ויושיבה נאחזים היאחזות של קבע בארץ רק בעת קבורתנו בארץ.

המשא ומתן עם העבד – המחויבות לארץ וההתנתקות מיושבי הארץ

כאמור, המשא והמתן השני מתקיים בין אברהם לעבדו. לאחר שאברהם משביע את עבדו שלא לקחת אישה לבנו מבנות הכנעני יושב הארץ, הוא מצווה עליו ללכת אל ארצו ומולדתו ולקח משם אישה ליצחק.

שָׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׁיטָה" (בראשית ל"ג, י"ט), ועוד לבנות עליה מזבח אחר כך (שם כ').

נראה, שפרשת קניית השדה על ידי יעקב היא השלמה והבהרה לפרשת קניין המערה על ידי אברהם. התורה מדגישה בפנינו שעדיין לא הגיעה העת לקבוע משכן של קבע בארץ כנען, וקנין הקרקע נועד עדיין לקבורה בלבד. יעקב אבינו, מתוך חיבתו לארץ ומתוך רצונו לתקוע בה יתד ומשכן של קבע לאחר שובו מגלותו הארוכה, מקדים את הקץ ומבקש לישב בשלווה ישיבה של קבע בארץ¹, כמידה כנגד מידה, יעקב לא זוכה להביא את אשתו האהובה לקבורה במערת המכפלה, שרק היא הייתה אמורה להיות ההיאחזות וירושת הקבע בארץ. במקום להיקבר בנחלת קבע בארץ, רחל נקברת בדרך בה עוברות הגלויות שגולות ועוקרות מהארץ.

יתירה מזאת! יעקב אמנם רכש את הקרקע לצורך מגורים במקום, אולם בסופו של דבר יועדה גם שדה זו לצורכי קבורה. כפי שנאמר ביהושע:

"וְאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלָו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בְּשָׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חֲמוֹר אָבִי שָׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׁיטָה וַיְהִי לְבְנֵי יוֹסֵף לְנַחֲלָה" (יהושע כ"ד, ל"ב)

יש להדגיש, שבמועד זה של ירושת הארץ היה המקום ראוי לשמש גם כמקום לחיות עליו, אך כעין מידה כנגד מידה – מכיוון שהמקום נקנה קודם לזמן המיועד לירושה וישיבה, הרי גם כאשר הגיע מועד הירושה הופך מקום הקניין והירושה לאחוזת קבר ליוסף.

בצורה הבולטת ביותר, ה"מידה כנגד מידה" שהתורה מוסיפה ומפרטת לנו היא כיצד היאחזותו של יעקב בארץ טרם הזמן גורמת לערעור ישיבתו בארץ, להתנתקותו מממנה ולירידתו למצרים. סמוך לקנייה, ובדיוק באותו מקום, נפגעת דינה בתו מידי אותם אנשים מהם קנה יעקב את חלקת השדה. באופן אירוני, הם אף מציעים ליעקב ולבניו להיות חלק בלתי נפרד מהם, להיות כתושבי הארץ ולא כגרים בה: "וְהִתְחַתְּנוּ אִתָּנוּ בְּנֵיתֵיכֶם תִּתְּנוּ לָנוּ וְאֵת בְּנֵיתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם: וְאִתָּנוּ תֵּשְׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לְפָנֵיכֶם שְׂבוּ וּסְחָרוּהָ וְהָאָחִיזוּ בָּהּ" (בראשית ל"ד, ט'-י'). המקרא רומז לנו בכך, שההיאחזות בארץ בתקופה זו אין בה כל ברכה אלא קללה בלבד. המאורעות וההתרחשויות בהמשך גורמים לכך שיחסיו של יעקב עם תושבי הארץ בה רצה להקדים ולהיאחז הולכים ומתערערים, עד כדי חשש שבני הארץ ירדפו אחריו ויפגעו בו בגלל מעשי בניו (שם, ל'). בהמשך לכך, בדיוק לאותו המקום שבו חושב יעקב להיאחז בארץ,

1 השווה בראשית רבה (פרשת וישב פרשה פד): "א"ר אחא בשעה שהצדיקים יושבים בשלוח ומבקשים לישב בשלוח בעולם הזה השטן בא ומקטרג אמר לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא אלא שהם מבקשים לישב בשלוח בעולם הזה, תדע לך שהוא כן, יעקב אבינו ע"י שבקש לישב בשלוח בעוה"ז נזדווג לו שטנו של יוסף, וישב יעקב, לא שלותי ולא שקטתי, לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן ולא נחתי מדינה, ויבא רוגז, בא עלי רגזו של יוסף."

”ג), והאמורי, כידוע, הוא מבניו של כנען בן חם². אם כן, כאשר אברהם אומר ”וניקית משבועתי זאת”, כוונתו לשבועת ”אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני” - אברהם מנחה את עבדו שלמרות שבועתו אם הוא לא יצליח להביא אישה מחרן שיקח לו כן אישה מבנות כנען.

הרמב”ן חולק על רש”י ומסביר שכאשר אברהם אומר ”וניקית משבועתי זאת” הוא פוטר את העבד מהשבועה לקחת אשה לבנו, אך הוא לא מתיר לו את האיסור המוחלט לקחת ליצחק אשה מבנות כנען. לפי הרמב”ן, אם כן, אברהם לא מוכן בשום פנים ואופן לקחת ליצחק אשה מבנות הארץ. מחלוקתם תלויה, אם כן, בשאלה מה הייתה עיקר השבועה של אברהם לעבדו – לא לקחת אישה מבנות הכנעני (רש”י) או לקחת אישה ליצחק מארצו ומולדתו (רמב”ן)³.

בכל אופן, בין לפי הרמב”ן ובין לפי רש”י - וכן מפורש בפסוקים - אברהם לא מוכן בשום אופן שיצחק יצא מהארץ על מנת לשאת אשה. דבר זה מעט תמוה, שהרי אחד הדברים שבגללם מותר לצאת מהארץ הוא על מנת לשאת אישה (ראה לדוגמא ברמב”ם מלכים ה', ט'). יתירה מזאת! יצחק עצמו מורה ליעקב ללכת לחרן ולקחת לו משם אשה (בראשית כ”ח, א'-ב').

חז”ל אומרים (ראה לדוגמא מדרש בראשית כ”ו, ל”ה) שיצחק הועלה לעולה ונתקדש בקדושה שאוסרת עליו לצאת מן הארץ. על כן, הקפיד אברהם על כך שהוא לא יצא מהארץ. משום כך גם אוסר עליו הקדוש ברוך הוא לצאת מהארץ בעת הרעב (בראשית כ”ו, א'-ה'), למרות שגם רעב

ואז שואל העבד (יש לשים לב שבכל הפרשה כולה לא מופיע שמו של העבד):

”וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוֹלֵי לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת הֲשֵׁב אֶשְׁיב אֶת בְּנִךְ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצְאָתָּ מִשָּׁם” (בראשית כ”ד, ה')

ואברהם עונה על כך תשובה ארוכה ומפורטת:

”וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הֲשִׁמְרֵ לְךָ פֶּן תָּשִׁיב אֶת בְּנִי שְׁמָה: ה' אֱ-לֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאָרֶץ מוֹלְדֹתַי וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנּוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשָׁלַח מִלְּאֲכֹוֹ לְפָנֶיךָ וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנִי מִשָּׁם: וְאִם לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַי וְנִקְיִתָּ מִשְׁבְּעֹתַי זֹאת רַק אֶת בְּנִי לֹא תָשִׁיב שְׁמָה” (שם, ו'-ח')

שתי הנחיות חד משמעיות נותן אברהם לעבדו:

א. האחת – לא לקחת אישה ליצחק מבנות הכנעני.

ב. השניה – לא להוציא את יצחק מארץ כנען.

מה יתרון של בנות חרן על פני בנות הכנעני? לכאורה, אלו כמו אלו עובדות עבודה זרה. וכך שואל האברבנאל:

”למה צוה אברהם שלא יקח אשה מבנות הכנעני? אם מפני שהיו עובדי עבודת כוכבים, גם בעבר הנהר היו כן, ומה הועיל בתקנתו... ומדוע הרחיקם ולא הרחיק את בנות בתואל ונחור שהיו רעים וחטאים מצד אמונותיהם כאנשי כנען כ”ש שאמר אשר אנכי יושב בקרבן. ובבראשית רבה דרשוהו על ענר אשכול וממרא והם היו אנשים טובים ובעלי בריתו ולמה אסרם?”

התשובה הפשוטה היא, וכך מסבירים רוב המפרשים, שיתרון המשמעותי של בנות חרן הוא שהן מזרעו של שם המבורך, בעוד בנות כנען הינן מבנות חם המקולל.

ממילא, השאלה של העבד על מקרה שבו האשה המיועדת והמתאימה לא תאבה ללכת לארץ כנען, היא בעצם השאלה על איזה מהדרישות לוותר. האם להישאר בארץ ולשאת אישה מבנות הכנעני או לצאת מהארץ ולשאת אישה מבנות שם? לכאורה, נחלקו בשאלה זו רש”י ורמב”ן.

על דברי אברהם לעבדו ”וְאִם לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַי וְנִקְיִתָּ מִשְׁבְּעֹתַי זֹאת רַק אֶת בְּנִי לֹא תָשִׁיב שְׁמָה” (שם, ח') אומר רש”י ”וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא”. אם אכן, כפי שהסברנו לעיל, היתרון היחיד בבנות חרן הוא שבנות אלו הינן מבנות שם ולא מבנות חם, הרי שאברהם מעדיף שבנו לא יצא מהארץ גם במחיר של לקיחת אישה מבנות הכנעני, בנות חם. ענר אשכול וממרא הם מבני חם, כפי שמפורש בתורה על אברהם ש”...שָׁכַן בְּאֵלֵי מִמְרָא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֲשָׁכַל וְאֲחִי עֲנָר...” (בראשית י”ד,

2 כפי שקראנו בפרשת נח (בראשית י', ט"ו-ט"ז): ”וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹר וְאֶת חֹת: וְאֶת הַיְבוּסִי וְאֶת הָאֱמֹרִי וְאֶת הַגְּרִגִּישִׁי”

3 הפסוק אומר: ”וְאֲשָׁבִיעֲךָ... אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלְדֹתַי תֵּלֵךְ וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק” (בראשית כ”ד, ג'-ד'). כלומר, אברהם משיב אתו בתחילה לא לקחת אשה מבנות הכנעני, ומוסיף לבקש לקחת אשה מארצו וממולדתו. בצורה פשוטה, אם אברהם אומר שבמקרה והאשה לא תאבה ללכת אחריו הוא יהיה נקי משבועתו, הרי שהכוונה לשתי חלקי השבועה, כשיטת רש”י. כלומר, העבד יהיה פטור מהחובה להביא אישה מחרן ומהשבועה שלא לקחת ליצחק אישה מבנות הכנעני. אלא שהרמב”ן כותב על דברי רש”י:

”ואם כנענים הם חלילה לו, ובאמת שהם מזרע כנען, שהכתוב אומר (לעיל יד יג) ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר. ובבראשית רבה (נט ח) אמרו אשר לא תקח אשה וגו', הזהירו בבנות כנען ענר אשכול וממרא, כי עליהם אמר ”אשר אנכי יושב בקרבן”, כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני, כי עמים רבים היו, אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים”

לדעת הרמב”ן, אם כן, משמעות האמירה של אברהם ”וניקית משבועתי” היא שהעבד יהיה פטור מלקיחת אישה מחרן, ויצחק ילך ויקח לו אישה מבנות ישמעאל, לוט או יתר העמים. כלומר, לדעת הרמב”ן אין לוותר לא על האיסור להוציא את יצחק מהארץ ולא על האיסור להשיא לו אישה מבנות הכנעני.

הינו סיבה מספקת להתיר לצאת מהארץ (ראה רמב"ם שם), וכך נהגו מצד אחד אברהם אבי יצחק (בראשית י"ב, י'), ומצד שני, נהגו כך גם יעקב בנו, שירד עם משפחתו למצרים בשנות רעב ומחסור (בראשית מ"ו, א'-ז').

מעשה אבות סימן לבנים

נראה, שניתן להוסיף לדבריהם מימד נוסף. האבות הטביעו בזרעם אחריהם, בעם ישראל, את התכונות המאפיינות והמייחדות את האומה הישראלית. זו המשמעות העמוקה של הביטוי "מעשה אבות סימן לבנים". הסיבה שהאבות נקראים כך, הוא מכיוון שכמו שהאב מטביע בבנו את תכונות האופי, כך גם האבות טבעו בנו את התכונות המייחדות והמאפיינות את עם ישראל.

אברהם במעשיו ובהנהגותיו טובע בעם ישראל את מידת החסד וההקרבה עבור הזולת, ויותר מכל את מידת האמונה העומדת במבחנים הקשים ביותר. במעשה העקידה, אברהם מבטא את אמונתו הגדולה שאפילו במציאות שצו הקדוש ברוך הוא והאמונה בו סותרים את ההיגיון ואין להם כל הסבר, אברהם עומד בניסיון ואיננו שואל שאלות. בכך, אברהם מקנה לעם ישראל את הפוטנציאל להיות נאמנים לקב"ה גם במציאות בלתי אפשרית, גם כאשר הוא ניצב בפני שאלות ללא תשובה וללא מענה.

בהתאם לכך, יצחק הוא זה שמנחיל לעם ישראל את החיבור והקשר האמיץ לארץ ישראל. בכך שיצחק נשאר מחובר לארץ ולא יוצא ממנה גם במציאות המחייבת (או לפחות מתירה) יציאה מהארץ, הוא מקנה לעם ישראל את הנאמנות המוחלטת לארץ ישראל. בזכות נאמנותו וחיבורו המוחלט של יצחק לארץ, נשאר עם ישראל קשור, מחובר וכמה לארץ ישראל גם בשנות ניתוק ארוכות.

הסבר זה, כך נראה, מיישב גם את תמיהת הרמב"ן על רש"י. יצחק, שתפקידו להנחיל לעם ישראל את החיבור והקשר לארץ ישראל, נשאר בארץ ולא יוצא ממנה גם במחיר של נשיאת אישה מבנות כנען. בדיוק כפי שאברהם מוכן להקריב את בנו יצחק גם כאשר זה סותר את צו הקדוש ברוך הוא עצמו שאוסר ליטול נפשות ואת הבטחתן "כי ביצחק יקרא לך זרע". שניהם נוטים מדרך האמצע לכיוון הקצה של לפנים משורת הדין כי רק כך תהיה למעשיהם השפעה לדורות.

אברהם מנחיל במעשיו את האמונה המוחלטת ב-ה', אמונה שאיננה תלויה בדבר, ואת מידת החסד. כפי שלמדנו, יצחק מנחיל באי יציאתו מהארץ - בכל מקרה ובכל תנאי - את הקשר והחיבור האמיץ של עם ישראל לארץ ישראל.